

BARNAMORD I SKOG 1741

En Jon Jonsson slår ihjäl sin 4-årige son.....	1
Extra ting inkallas med kort varsel.....	1
Förhör med mördaren, hans hustru och hustruns föräldrar.....	1
Grannarna vittnar.....	2
Rättens ordförande ställer frågor till den anklagade.....	2
Jon Jonsson skall examineras i kristendomskunskap och höras om sitt samvete.....	3
Komminister Dynesius rapport.....	3
Tingsrätten månar om Jon Jonsson.....	3
Jon döms att mista höger hand, halshuggas och steglas.....	3
Jon transporteras till fängsligt förvar i Gävle slottsarrest.....	3
Svea hovrätt fastställer dödsdomen – Jon återförs till Nora pastorat.....	3
Skarprättare bokas och befallningsm. Berlin beordras lokalt förbereda executionen.	4
Avrättningsplatsen Saltåsen i Nora.....	4

En Jon Jonsson slår ihjäl sin 4-årige son

Det är tidigt på morgonen den 9 april 1741 i Mälands by i Skogs församling. I en bondgårds mangårdsbyggnad bor ägaren Jon Jonsson, hans hustru Märta Persdotter och deras tre söner; den yngste, Johan, 4 år gammal. De äldre pojkarnas ålder och namn inte känt Till bilden hör, att i ett mindre hus på gården bor svärföräldrarna Pär Michelsson och Karin Johansdotter. Hustru Märta och de två äldre, halv vuxna sönerna är uppstigna och verksamma med morgonssysslorna ute; hustrun i fähuset. Maken Jon ligger på sängen. Han är – enligt egen utsago - sedan flera år tillbaka på dåligt humör genom misshälligheter i äktenskapet och problem med svärföräldrarnas sätt att vara. Den 4-årige sonen Johan, som sovit hos morföräldrarna, kommer in i rummet till fadern, **som stiger upp och hugger sonen med yxa i huvudet i avsikt att döda honom. Så blev det inte genast. Johan dog först efter tio dagar.** Om detta rysliga död, bakomliggande orsaker och hur det hela slutade för fadern Jon Jonsson, kan läsas i Nora häradsrätts (=tingslag)dombok A1b:1, sida 404 höger till 412 vänster i landsarkivet i Härnösand. Totalt omsluter protokollet 16 tätskrivna sidor. Här nedan ett försök till en sammanfattande berättelse.

Extra ting¹ inkallas med kort varsel

Den 24 april 1741 öppnades i Skullersta gästgivaregård urtima ting med Nora häradsrätt med anledning av bonden Jon Jonssons mord på sin son Johan den 9 april 1741. Inledningsvis noteras namn och hemvist på de i nämnden sittande tolvmännen². Kronobefallningsman Hendric Berlin – som bodde i Bredsätter i Nora och innehade tjänsten 1730-1765 - redogjorde för rätten bakgrunden till sin den 19 april insända skrivelse rörande Jon Jonssons och hans göranden och inte minst att ifrågavarande son avlidit samma dag på eftermiddagen. Det sägs inget om när Jon fängslades, men väl att han bands av grannarna framgår av vittnesförhör.

Så framträdde för rätten kronolänsman Petter Norlin och anhöll om att få över Jon Jonsson hålla laga rannsaking och dom. Länsman var vid denna tid allmän åklagare och hade därtill rätt att på eget beslut låta häkta för brott misstänkt eller känd. Inget sägs dock om när Jon Jonsson togs i fängsligt förvar. Av det som redovisas längre fram i protokollet syns han ha varit på fri fot så länge sonen Johan var vid liv. Nåväl, Norlins redogörelse för rätten börjar med att han berättar, att bemalte Jon Jonsson *"låg på sängen när sonen utifrån inkommit då såväl som tillföre, tänkt en sådan grof gärning värkställa, ränt upp ur sängen, fattat uti sonen, och med yxhammaren gifvit honom ett slag i hufvudet, och som han menat att sonen deraf ej döo skulle har han vänt eggen till och huggit uti halsen tvenne gånger hvarest han kastat yxan ifrån sig, och gått af och an på gålfwet til dess hustrun med svärföräldrarna tillkommit och skickat efter grannarna att fängsla honom, hafwandes då barnet legat på gålfwet, utan att man skall kunnat märka att det haft lif, förrän dess moder tagit upp det från gålfwet, då det begynt att röra sig."*

Länsman Norlin rapporterade att Jon Jonsson var 39 år gammal, av "undersäsig" växt och till lemmar frisk och färdig samt att fältskären Ivan Stenklyfft den 21 april efter anmodan, besiktigat denne Jon Jonssons döda barn uti komministrarna Erik Ahlberg och Johan Dynesius jämte tvenne nämndemäns närvaro. I den till rätten inlämnade redogörelsen över obduktionen framgår att barnet hade slagskada på huvudets högra sida, varav det blivit ett hål av två fingrars storlek, och att det hade fått två hugg i halsen som skall ha tagit ganska djupt och som *"samme Jon Jonssons son genom dess faders anförda, straffbara åtgierd och obarmhertiga handlande nästförevarande söndag, som var den 19 hujus³, med döden aflidit."*

Förhör med mördaren, hans hustru och hustruns föräldrar

Länsmannen öppnade så förhören med att fråga Jon hur han kunde ha hjärta att så misshandla sitt eget barn. Jon svarade: *"Jag kan det ej så väl säga utan har fått det onda stycket⁴ mig dertill utom andra orsaker, som han sade sig vara att han blifvit nog hatad af sin hustru och svärfolk, samt att dessa skall ha förstört hwad han med möda och arbete sökt sig förverfva. I synnerhet skall det ha gått honom ganska mycket till sinnes, att svärfadern begynt borthandla halfva hemmanet. Svarade Jon att han sådant giordt på det han skulle få komma från denna världen och slippa the tarfligheter hans hustru och svärmoder honom giordt till stånd. Sade sig ha haft denna gierning i sinnet sedan förra påskatiden."*

Länsmannen sade sig ha hört att det varit stort oväsende mellan Jon och hans hustru och svärmodern, varför han bad rätten få förhöra berörda under "edlig förpliktelse". Rätten godkände framställningen; särskilt som personerna ifråga var vid tiget. Den första att höras efter den åtalade Jon var hans hustru Märta Persdotter. Hon berättade *"att om morgonen när denna ynkliga händelse sig tilldragit hon i tårar beklagade sig hur hon varit ute att förrätta sina sysslor och när hon inkommit har mannen stådt på gålfvet samt sagt: Märta, här har Du Din gässe död, då hon blifvit varse barnet ligga på gålfvet afsvimmat, hvarföre hon med hög röst att jämra sig, hvartjemte hennes föräldrar äfven tillkommit som skickat efter grannarna att bese huru hennes man handfarit barnet."*

¹ Extra ting benämndes urtima ting; ordinarie ting lagtima.

² Benämningen tolvmän därav att de var tolv. Idag heter det nämndemän och är färre till antalet. Tre är vanligt!

³ hujus = denna månad.

⁴ avsåg endera hustrun eller ett ont väsen inom sig.

På fråga om hon och Jon fört oväsende, alltså bråkat, nekade hon sägande sig inte ha någon orsak därtill utan att det var Jon själv som genom sitt bittra sinne var orsaken. Hon sade sig ofta ha blivit slagen av honom och illa hanterad, till vilken allt Jon nekade.

Jons svärmor, hustru Karin Johansdotter, hördes och anförde i stort sett detsamma som dottern. Något "oväsende" från hennes sida hade det inte varit. Svärfadern Pär Michelsson däremot påtalade att det ständigt varit kiv och tråtor emellan Jon och dottern och att Jon slagit henne. När Pär och hans hustru varnat honom, hade han bemött dem med "svåra ord". På länsmans fråga erkände Pär sig ha varit i begrepp att sälja halva hemmanet **"efter han med Jon Jonsson uppförande skall funnit dess nöje, förmenades äga rätt med sin egendom handla bäst han gitte."** Jon var följaktligen ingift i hemmanet vilket förhållande något kan förklara den ovänskap som tydligen rådde.

Grannarna vittnar

De tre grannarna i Mälands by, Olof Jonsson, Daniel Persson och Hans Jonsson hördes var för sig under ed. De fick frågor om de märkt något om bråk i berörd gård, om hur de bedömde Jons sinnestillstånd och vad de varit med om på morgonen den 9 april. Rörande Jons sinnestillstånd allmänt sett, hade de tre vittnande grannarna inga synpunkter.

Ifråga om oväsendet sade de två förstnämnda, att de "öronhört" bråk mellan makarna och mellan Jon och hans svärföräldrar. Hans Jonsson, som bodde rätt långt bort från Jon Jonssons hade bara ryktesvis hört om oväsendet. Olof Jonsson - som bott i Mäländ i nio år - berättade att Jon sagt till honom att hustrun var slösaktig och inte så arbetsam som han velat. Vittnet anförde sedan, att svärmodern Karin Johansdotter för ett år sedan kommit springande till honom blodig om mun och näsa och sagt att Jon slagit henne. Strax därefter kommer Jon till dem och säger att hon stött sig. På morgonen efter det Jon slagit och huggit sonen med yxan kom Karin Johansdotter till honom och bad honom komma. Han beger sig snabbt till Jonssons, går in och finner gossen liggande på golvet och Jon stående i rummet. Olof berättar för rätten att han sade **"hvad har Du gjordt Jonas"** varpå Jonas svarade: **"Gud Nåde, jag har huggit ihjäl mitt eget barn."** Olof Jonsson berättade också, att när Jon Jonsson blivit fängslad (läs bunden av grannarna) hade svärfadern Pär Michelsson sagt till honom **"Du har väl ärnat detta hugget till någon annan"** till vilket Jonas svarade: **Ja, åt mormor"** och avsåg därvid sin svärmor, och sedan hade Jon inte sagt något mera.

När vittnesmålet blivit uppläst frågade länsman Jon om han så svarat på Olof Jonssons fråga, att han ärnat hugget åt svärmodern, varpå Jon svarade **"att vittnet sagt sant."**

Så vittnade Daniel Persson som berättade, att när gärningen skett hade han hört ett stort skrik ute på gården av troligen äldste sonen. Skriket föranledde honom att genast bege sig till Jonssons för att höra efter vad som var på färde, varvid när han öppnade farstugudörren för att gå in mötte Jon på väg ut. Daniel frågade honom **"hvad han gjordt för särskild gierning"** varvid Jon svarade: **"Jag hafwer huggit ihjäl mitt eget barn, jag har tänkt på detta länge, kom och tag mig och bind mig."** Sedan berättar Daniel Persson detsamma som förra vittnet om hur det var inne i gården. Inget sägs om vad man gjorde med Jon. **Hans Jonsson slutligen** hade inget av vikt att berätta.

Rättens ordförande ställer frågor till Jon Jonsson

På fråga om hur gammal sonen var och om han alltid varit frisk svarade Jon att han varit på sitt femte år och ännu inte kunde tala. Kunde inte ha varit sämre med hälsan förrän han slagit honom, vilket och de hörda vittnena intygade. Jon fick också fråga om han sedan han skadat sonen dragit försorg om att få sonens skador läkta. Svarade ha gjort sitt och att han skickat efter fältskären Stenklyft som på femte dygnet efter skadans uppkomst kommit till Mäländ och framhåller Jon att han lovat fältskären allt han begärde om han kunde läka sonen, **"som dock ej stådt till giörandes."** Länsman Norlin och nämndeman Johan Jonsson i Fantskog anmälde för kännedom, att de hört fältskären strax sagt sig tvivla på om det var möjligt att läka sonen emedan det var många ben i huvudet som var inslagna.

Jon skall examineras i kristendoms kunskap och höras om sitt samvete

Mot slutet av denna första dags förhandlingar finner rätten det vara nödigt få kunskap om Jon Jonssons kristendoms kunskap. Konstaterades att då kyrkoherden Petrus Ström i Nora var sjuk och sängliggande så förordnade rätten den vid tinget närvarande nådeårspredikanten Johan Dynesius **"att**

- * 1. **examinera Jon om hans kristendoms kunskap;**
- * 2. **fråga honom om han haft något på sitt samvete som bragt honom till denna gierning och**
- * 3. **som han framdeles ej torde få möta sin hustru och svärföräldrar måtte arbeta om försoning them emellan"**

Parterna tillsades lämna tingssalen till i morgon. Dynesius begärde att skriftligen få inlämna rapport över resultatet av sitt uppdrag eftersom han **"för instundande arbete till söndagen vara försorsakad att i afton förfoga sig härrifrån."** Slut dag ett för häradsrättens ledamöter, men inte för Jon, hans hustru och svärföräldrarna och inte minst för vice komministern Dynesius, som hade att förutom att förbereda sin predikan också skulle hinna genomföra sitt uppdrag. Det gjorde han, för vid tingets öppnande den 25 april upplästes

Komminister Dynesius rapport

I den noterar han först att han funnit Jon Jonsson godkänd i kristendomsenskap. Hans egna ord får berätta det som i övrigt var. Texten lyder:

”Wid tillfrågan om orsaken till mordet svarade han det icke wara skiedt af något gammalt agg utan allenast af en oenighet som warit swärföräldrarna, hustrun och honom emellan; äfwen deraf att swärfadern ämnade sälja halva hemmanet ifrån honom.

Hwarpå jag föreställte dom uti grannarnas och mesta folkets närwaro om försoning, emedan de framdeles ej torde råka swaranden, thå hustrun och swärföräldrarna funnos försonliga, men han deremot nog kallsinnig som betygas

Skullersta den 24 april 1741

Johan Dynesius

vice comminister i Skog”

Till Dynesius yttrande om Jons kristendomsenskap anmälde länsman Norlin och nämndemännen Johan Johansson och Pär Martinsson *”att denne Jon Jonsson alltid haft namn om sig att han warit en ibland dom i församlingen som bäst förstådt sin kristendom.”*

Tingsrätten månar om Jon jonsson

Den säger inledningsvis att de som tidigare fann honom vara utan ånger och säger protokollet *”sökte de på allt eftertänkligt sätt föreställa honom dess (hans) svåra missgierning, kunde dock ej heller therigenom förmärka honom någon serdeles ändring vidare än beklagande sin onda gierning och önskade nåden att få behålla lifwett.”*

Efter det att länsman, som ju tillika var åklagare, på fråga av rättens ordförande sade sig inte ha mer att anföra tillsades Jon Jonsson och övriga lämna tingssalen för rättens överläggning.

Jon döms att mista höger hand, halshuggas och steglas

Parter och åhörare inkallas senare till tingssalen. Efter uppläsning av en lång redogörelse över det som förvarit i målet fälldes dom så lydande: *”så fann urtima tingsrätten skiäligt att i förmåga af 14 Cap. 1 paragrafen och 39 Cap. 2 paragrafen i MissgierningaBalken döma honom Jon Jonsson i Mäländ att för denna sin missgierning mista högra handen, halshuggas och steglas⁵, hwilket dock Kungl. Majts och Riksens höglofliga Svea hofrätts underdånödmuikliga samstämmande.”*

Ut supra

På häradsrättens vägnar

(oläslig signatur)”

Jon Jonsson transporteras till fängsligt förvar i Gävle slottsarrest

Varför ända till Gävle och inte till Härnösand, kan man fråga sig. Svaret är att vid här aktuell tid tillhörde i Gävleborgs län, som hade sitt säte på rubricerat slott 1762 bildades Västernorrlands län till vilket, om än perifert i sak, Jämtland hörde fram till 1810 då det fick eget län. 1762-1778 var Sundsvall residensstad; från 1778 som idag Härnösand.

Några arkivalier som visar när Jon transporterades med fångskjuts till Gävle finns inte, men att så var framgår av skrivelse från länsstyrelsens kansli till kronobefallningsmannen Hendric Berlin i Bredsätter, Nora den 3 juni 1741⁶. Skrivelsen ifråga bygger på Svea hovrätts i Stockholm⁷ utslag och att Jon inte hos Kungl. Majt. sökte av nåd slippa dödsstraffet. Han måste med andra ord ha förklarat sig nöjd med domen eftersom åtgärder nu beordrades i och för hans avrättning.

Svea hovrätt fastställer domen - Jon återförs till Nora pastorat

Den 26 maj 1741 godkände Svea hovrätt i Stockholm den av Nora tingsrätt den 25 april samma år fällda dödsdomen till alla delar. Då avrättning av dödsdömd skulle göras i hemorten - och där brottet begåtts - var det nu i förstone av vikt få i detta fall Jon Jonsson återförd till pastoratet och att få skarprättare bokad. En Olof Areander vid landskansliet i Gävle utfärdar därav den 3 juni ett pass⁸ för Jon och skriver ett brev⁹ till befallningsmannen Berlin. Nedanstående bild visar ingressen till Jons pass:

⁵ Att steglas innebar att kroppen efter halshuggningen delades i flera delar och lades på ”hjul” eller spikades upp och likaså huvudet att ses av befolkningen till varning hur det kunde gå för den som förbröt sig grovt mot gällande regelverk. Att mista handen innebar att den högs av före halshuggningen av en av bödelns drängar.

⁶ Landsarkivet, Härnösand. Gävleborgs läns landskansli. Brevkoncept A III b:45, år 1741.

⁷ Först 1948 bildades Hovrätten för nedre Norrland med säte i Sundsvall.

⁸ Inrikes pass utfärdades av länsstyrelse. Det krävdes för resa till uppgiven ort utanför hemorten. Syns ha upphört på 1860-talet.

⁹ Landsarkivet, Härnösand, Gävleborgs läns landskanslis brevkoncept A III b:45

Handwritten text from a document, dated 3 Junii 1741. The text is written in cursive and includes names like 'Jon Jonsson' and 'Hendric Berlin'.

"Pass för Bonden Jon Jonsson i Mälardalen ängermanland. Gefle lands cansliet d. 3 Junii 1741. Emedan Bonden Jon Jonsson uti Skogs Sochn och ängermanlands södra kontrakt kommer att..."

I den efterföljande texten återopas hovrättens dom och beordras landsgewaldigern Magnus Åhman att snarast låta hämta delinkventen i slottsarresten och föra honom med fångskjuts och i samarbete med andra kronobetjänter under resan till kronobefallningsmannen Berlin i Nora. Framhålls vikten av att hålla Jon i fängsligt förvar fram till executionen. I en kantnotering är inskrivet, att Jon under färden har rätt till förplägnad till en kostnad av 4 öre silvermynt per dag. Låter lite men inte så dåligt, då en dränglön var på runt 10 öre silvermynt. per dag

Skarprättare bokas och befallningsman Berlin får order att lokalt förbereda executionen⁷

Nämnde Areanders brev till nämnde Hendric Berlin är rubicerat *"Till befallningsman Berlän om execution öfver Bonden Jon Jonsson i Mälardalen och Skogs socken."* Berlin får order upplysa delinkventen Jonsson om hans rätt ansöka om nåd hos Kungl. Majt och i nästa mening att vidtala berört prästerskap att förbereda Jon Jonsson att undergå dödsstraffet. Vidare att se till, att hos "landtränteriet" (länsstyrelsen) låta reservera pengar för skarprättarens och hans drängs resekostnader och förplägnad. Sammantaget måste detta betyda, som ovan sagts, att Jon meddelat att han var - som det hette, när dömd inte sökte nåd - nöjd med livsstraffet

Den 6 juni 1741 utfärdade den tidigare nämnde Areander på landskansliet i Gävle följande pass för skarprättaren:

Pass till Skarprättaren Scharberg och hans dräng till Ängermanland den 6 juni 1741.

Herr Skarprättaren Aron Olson Scharberg med thess dräng kommer att resa up till Ängermanlands (så långt vistående text) södra fögderi och Nora pastorat at förrätta en execution, för den skull warandes bemälte Skarprättaren med thess dräng färdas till och från obehindrat resa och wid ankomsten hos befallningsman Berlän sig annäla huruvida wid förrättningen meddela handräckning som wederbörs.

Gävle etc

Avrättningsplatsen Saltåsen i Nora

Det var belägen på gränsen mellan Nora och Nordingrå nära där vägen från Nordingrå mötte Norrstigen. Allt tyder på att Jon Jonsson avrättades på Saltåsen tidigt på morgonen den 20 juni 1741. Tyvärr finns inte kronofogdens brev och räkenskaper bevarade. Att Jon avrättades inom kronobefallningsmannen Hendric Berlins tjänsteområde styrks av denne till landshövdingen i Gävle i ett den 22 juni 1741 i Bredsätter, Nora daterade intyg¹⁰ skriver: *"Sedan dråparen Jon Jonsson från Mälardalen i Skogs Sochn undergådt det honom ålagda dödsstraffet följer härjämte i ödmjuklighet Höglofliga Hofrättens domb behörigen underattesterad.*

Eders Höga Nådes allerödmjukaste tjenare.

Hendric Berlin"

Rörande Saltåsen och avrättningar där är känt att en bonde och kyrklig förtroendeman vid namn Per Nilsson i Nordingrå hängdes på Saltåsen 1698. Inga dokument kända utan folklig berättartradition vidareförd till trycket i boken "Släkter och gårdar i Nordingrå".

¹⁰ Landsarkivet, Härnösand. Gävleborgs läns landskansli. Skrivelser från befallningsman 1740-1743. Akt D III:13.